

**554 SAYILI KHK ÇERÇEVESİNDE
ENDÜSTRİYEL TASARIM KAVRAMI VE
KORUMA ŞARTLARI**
Müge TEKİL*

I. GİRİŞ

1879 tarihli İhtira Beratı Kanunu¹ ve 1965 tarihli Markalar Kanunu² ile patent ve marka hukukunun esaslarını uzun süre önce düzenlenerek yoluna gitmiş olan Türk kanun koyucusu, sınai mülkiyet hukuku alanına giren diğer konulardan "endüstriyel tasarımlar" ile "coğrafi işaretler" hakkında 1995 yılına dek özel yasal düzenlemeler getirememiş ve bu alanda ortaya çıkan hukuki sorunlar TK.nun haksız rekabet hükümleri (TK.m.56-65) ile tasarımlar açısından FSEK. çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır³. Ancak AB ile Gümrük Birliği'ne geçiş sürecinin hızlandırılması çabaları kanun koyucuyu harekete geçirmiş ve 8.6.1995 tarihinde çıkartılan 4113 sayılı Kanun'un Bakanlar Kurulu'na verdiği yetki ile sınai mülkiyet hukukunda AB normlarına paralel düzenlemeler içeren bir dizi KHK⁴ yürürlüğe sokulmuştur. 554 sayılı "Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında KHK" bu düzenlemelerin başta gelenidir.

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

1 4128 sayılı Kanun ile tamamen ilga edilmiştir. RG. 7.11.1995, S.22456. Bugünkü mevzuat için bkz. dpn. 4

2 1888 tarihli "Fabrikalar mamûlatı ile Eşyayı Ticariyeye Mahsus Alâmeti farikalara Dair Nizamname"nin yerine geçmiş olan bu Kanun 4128 sayılı Kanun ile tamamen ilga edilmiştir. RG. 7.11.1995, S.22456. Bugünkü mevzuat için bkz. dpn. 4

3 Hamdi YASAMAN, *Sınai Resim ve Modeller*, Batider 1984, s. 94 vd.; Saadet ARIKAN, *Sınai Tasarımlar*, Batider Haziran 1994, s. 106-107. "...Dava konusu Rowenta markalı BA-04 ve LA-31 model ütülerin model ve dizaynları menşe ülke olan Almanya'da tesisli ve şekilli olarak tescil edildiğine göre bu model ve dizaynların, özgün birer model ve dizayn olduklarının kabulü gerekmesine, dizayn ve model tescil olanağı bulunmayan Türkiye'de bu hakkın T. Ticaret Kanununda düzenlenmiş olan (haksız rekabet) hükümleri uyarınca korunması doğal bulunmasına ve davalı tarafça imal edilen ütülerin davacıya ait ütülerden dizayn kopyacılığı suretiyle üretilmiş olduğu açıkça gözlenmesine göre dayalı vekilinin karar düzeltme isteğinin reddi gerekir" (Yarg. 11.HD. 27.1.1989 t. E.10004/K.325, *İrfan DÖNMEZ, Markalar ve Haksız Rekabet Davaları*, İstanbul 1992, s. 295).

4 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında KHK; 554 sayılı Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında KHK; 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK; 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında KHK; (RG. 27.6.1995, S. 22326).

runması Hakkında KHK" de bunlardan birisidir⁵. Endüstriyel tasarımların korunmasına ilişkin bu KHK sadece "tescilli tasarımlar"ı gözönüne almakta olup "tescilsiz tasarımlar"ı genel hükümlere (TK.m.56-65, FSEK) tabi tutmaktadır (m.1/II). Bir tasarımın tescil yolu ile korunabilmesi için taşıması gereken unsurlar/nitelikler ise "Koruma Şartları" başlığı altında KHK'nin 5 ilâ 10'ncu maddelerinde sıralanmıştır.

Bu çalışmada, söz konusu koruma şartları⁶ incelenecek olmakla birlikte, başlangıç olarak endüstriyel tasarım kavramını tanıtmamızın sonraki açıklamalara ışık tutacağı düşünülmüştür.

II. Endüstriyel Tasarım Kavramı

A. Tarihi Gelişim

Tasarım yapmak, herhangi bir nesnenin yeniden biçimlendirilmesi faaliyetini ifade eder⁷. Bu bağlamda, ürün tasarımı kavramı da nesnelere özel biçimlere sokularak belirli eşyalara dönüştürülmesi işlemini ifade etmektedir. Tasarımcının çabası, belirli bir işlevi yerine getirmek üzere üretilecek bir eşyanın, bu işleve en uygun biçime bürünmesini sağlamaktır. Tasarlanan ürün önceden bilinmeyen, yepyeni bir eşya olarak ortaya çıkabileceği gibi, kullanılagelen eşyaların yeniden biçimlendirilmiş görünümünden de ibaret olabilir. Sözgelimi, Sony firması tarafından ilk kez 1979 yılında kamuoyuna tanıtılmış olan walkman o dönem için yepyeni bir ürün tasarımı niteliğinde iken, bugün piyasaya sürülen değişik walkman tipleri bilinen bir eşyanın yeniden biçimlendirilmiş modellerini oluşturmaktadırlar.

Ürün tasarımı düşüncesi insanlığın ilk çağlarında doğmuş olmakla birlikte⁸, tasarımcılığın bağımsız bir meslek haline gelişi ve ürün tasarımlarının hukuki koruma altına

5 Bu KHK hazırlanırken yararlanılmış başlıca yabancı kanun ve uluslararası düzenlemeler şunlardır: a. Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması içinde yer alan TRIPS (Ticaretle Bağlantılı Fikri ve Sınai Haklar Anlaşması) metni ; b. Sınai Mülkiyetin Korunmasına ilişkin 1883 tarihli Paris Sözleşmesi; c. Edebi ve Artistik Eserlerin Himayesi Hakkında 1886 tarihli Bern Sözleşmesi; d. Tasarımların Uluslararası Sınıflandırılmasına Dair 1968 tarihli Locarno Sözleşmesi; e. Tasarımların Uluslararası Tesciline İlişkin 1925 tarihli La Haye Anlaşması; f. Fransız Tasarım Kanunu; g. Avusturya Tasarım Kanunu; h. AB Komisyonu tarafından hazırlanmış ancak henüz yürürlüğe girmemiş bulunan Topluluk Tasarım Hukuku'na ilişkin Yönerge Tasarısı. Bilgi için bkz. Ünal TEKİNALP, İHFM 1995-1996, S.1-2, s.71; Saadet ARIKAN, Türk Tasarım Kanunu Tasarısı, WIPO-TPE Sınai Mülkiyetin Korunması ve Türkiye'deki Gelişmeler Sempozyumu, Ankara 19-20 Haziran 1995, s.2; Erdoğan KARAAHMET, *Türkiye'de Marka ve Tasarım Koruması*, "Türkiye'de ve Dünyada Sınai Mülkiyet Koruması" Uluslararası Konferansı, Bildiriler, İstanbul 24-25 Haziran 1997, s. 165 vd.

6 Kimi yazarlar, endüstriyel tasarımların tescil edilebilmesi için aranan şartları (koruma şartları), temel şartlar (conditions de fond) ve şekil şartları (conditions de forme) olarak ikili bir ayırıma tabi tutmakta ve ikinci başlık altında tasarımların tescil prosedürü ile ilgili meselelere değinmektedirler. Bkz. SCHMIDT-SZALEWSKI/J.-L.-PIERRE, *Droit de la Propriété Industrielle*, Paris 1996, s. 143-161 N.330-359. Bu çalışmada 554 sayılı KHK'nin sistematigi gözönüne alınmış olduğundan tescil prosedürü (KHK.m.25-38) incelemenin kapsamına dahil değildir.

7 Önder KÜÇÜKERMEN, *Endüstri Tasarımı - Endüstri için Ürün Tasarımında Yaratıcılık*, İstanbul 1996, s. 15.

8 KÜÇÜKERMEN, s. 15.

alınması gerekliliği Endüstri Devriminden (19. yy.) sonra yaşanan gelişmelerin sonucudur. Gerçekten, Endüstri Devrimi öncesinde imalatçı kişi meydana getirdiği ürünün tasarım ve yapım sürecini genellikle tek başına gerçekleştiriyordu⁹; ürünün niteliği birden fazla kişinin çalışmasıyla parçalar halinde imalini gerektirse bile bu parçalar bir "usta" tarafından biraraya getiriliyor, yani "bütün parçaları ayrı ellerde hazırlanan bir ürünü 'birleştirerek' sonuçlandıran, o ürüne bir anlamda 'imzasını' koyan"¹⁰ işte bu "usta" diye anılan kişi oluyordu.

18. yy.ın sonlarında fabrika üretimine geçilmesi tasarımcılığın bağımsız bir faaliyet haline gelmesine yol açtı; bu dönemde tasarımcıların başlıca iş alanları tekstil, seramik ve dökme demir sektörleri idi. Ne var ki, bu yıllar tasarımcıların henüz elle üretim devrinin geleneksel motiflerine bağlı kaldıkları, teknik ilerlemenin sağladığı üretim kolaylığına rağmen kullanılagelen eşyaların klasik biçim ve desenlerini aşmakta güçlük çektikleri bir dönem olarak anılacaktı. Kaldı ki, henüz sanat ile "endüstriyel sanat" veya "uygulamalı sanat" olarak da anılan¹² endüstriyel tasarımcılık arasındaki fark da tam olarak ayırdedilebilmiş değildi: 1800'lerin başında Lyon'luipek tüccarları ve fabrika sahipleri desen ve modellerin taklit üretiminin önüne geçilmesi amacıyla bu konuda özel bir kanun çıkartılmasını talep etmişler, bunun üzerine Fransız kanun koyucusu 1806 yılında yürürlüğe soktuğu bir kanunla fabrika ürünü desen ve modellerin başta Lyon olmak üzere her şehirde yargıçlardan oluşacak bir Kurul tarafından tescil edilmesine ve böylece bunlar üzerindeki hakkın korunmasına olanak tanımıştı. Ancak bu kurullar öylesine basit desen ve modelleri tescile başlamışlardı ki, salt sanatsal değere sahip eserlerle endüstriyel tasarımların ayırdedilmesi problemi ortaya çıkmıştı¹³. Bu dönemde, tasarımcıları reform yapmaya çağıranlar da yok değildi. Bunlardan biri olan Henry Cole 1849 yılında yayınlamaya başladığı *Journal of Design*' da şu ilkenin altını çiziyordu: "*Tasarım süsleme sanatından daha fazla bir şeydir; gerçek güzellik faydalılığı da içermelidir ve üretim süreci ile kullanılan malzemeler hakkında tam anlamıyla bilgi sahibi olunmaksızın ikisi-*

9 Jeffrey MIEKLE, *Industrial Design*: in The 1996 Grolier Multimedia Encyclopedia, Version 8.0.

10 KÜÇÜKERMEN, s. 27.

11 KÜÇÜKERMEN, s.47. Bu yıllarda ABD. ve Birleşik Krallıkta ortaya çıkmış olan "Arts and Crafts Movement" ın (Sanat ve El İşleri Hareketi) önderlerinden William Morris ve Gustav Stickley makina üretiminin gerek işçileri gerek tüketicileri alçalttığı suçlamasında bulunarak, ancak el yapımı ürünlerin gerçek bir estetik değere sahip olabileceğini savunmuşlardır. MIEKLE, ibid.

12 Pierre-Alexandre SCHLAEPPI, *Notion de l'art appliqué et sa protection en droit d'auteur suisse*, Thèse Lausanne, Tolochénaz 1994, s. 24-25.

13 SCHMIDT-SZALEWSKI/PIERRE, s.139 N.324.

14 MIEKLE, ibid. Belirtmek gerekir ki, bu düşünce aslında yüzyıllar önce Socrates tarafından sanatın işlevini sorgulamak üzere ortaya atılmıştır. "Bir kaşık ancak yararlı ise güzeldir". Böylece Socrates henüz el imalatının egemen olduğu çağlarda dahi sanat eserlerinin pratik bir işleve sahip olması gerektiğini savunmuştur. Onun bu düşüncesi uygulamada Rönesans'a kadar etkisini korumuştur. Ancak Rönesans'la birlikte ağırlık kazanan "gratuité de l'art" (sanatın karşılıksızlığı) fikrinin sonucu olarak "güzellik" ve "faydalılık" (utilité) birbirinden giderek uzaklaşmış ve hatta birbirine zıt kavramları ifade eder hale gelmişlerdir. Bu zıtlasma endüstri devrimi sonrasında da hemen giderilebilmiş değildir. Makina üretiminin ilk yıllarında, teknik gelişmenin yeterince ilerlememiş olması nedeniyle, ortaya çıkan ürünlerin estetik duygulara hitap etmekten uzak olduğu farkedilince, endüstrinin yarattığını güzelleştirmek için onu dekore etmek gerektiği düşünülmüş ve böylece "sanat bir anlamda endüstriyel ürünün kaplaması olmuştur." François PERRET, *L'Autonomie du Régime de Protection des Dessins et Modèles, Essai d'une théorie générale des droits de propriété intellectuelle*, Thèse Genève, 1974, s. 11-12. İşte tasarımcılığın sanattan ayırdedilmesi gerektiğini vurgulayan düşüncelerin yıkmak istediği bakış açısı da budur.

ni de elde etmek mümkün değildir"¹⁴. Cole'un bu düşüncesi 1901 yılında Amerikalı bir mimar olan Frank Lloyd Wright tarafından yazılan "The Art and Craft of the Machine" (Makina Sanatı ve El İşleri) başlıklı makalede yeniden ele alınmıştır. Wright'a göre, geleceğin tasarımcıları modern teknikleri ve malzeme türlerini iyice tanıdıktan sonra, makinalarda seri biçimde imal edilecek ürün prototipleri yaratmakla uğraşacaklardır¹⁵. Wright'ın bu düşüncesi kısa bir süre sonra Avrupa'da uygulamaya geçirilmiştir. 1907 yılında Almanya'da bir grup sanatçı, zanaatkâr ve sanayici tarafından kurulan Deutscher Werkbund makina üretimine uygun basit model tasarımlarına başlamıştır. Ancak asıl önemli gelişme Bauhaus Okulu'nun kuruluşudur¹⁶ (1919). Bu okulun kurucuları makina çağını yansıtan endüstriyel biçimler ve malzemelerle tasarlanmış ve kitleler halinde üretilmiş eşyaların geniş bir dağıtım ağı ile satışa sunulmasının doğuracağı reformu önceden tahmin etmişler ve bu yolda genç tasarımcılar yetiştirmeye başlamışlardır. Avrupa'daki tüm bu gelişmelere rağmen tasarımcılığın ticari rekabetin bir unsuru haline gelişi A.B.D.de gerçekleşmiştir. 1920'li yılların sonlarında yaşanan ekonomik durgunluk karşısında Amerikalı işadamları tasarımcılar ve reklam yazarları ile anlaşarak ürettikleri ürünleri daha arzulanabilir kılmak için yollarını aramışlardır. Önceki yıllarda bir ürünün ticari başarısı fiyatının uygun olması ve ürünün iyi çalışmasına bağlı iken, arz-talep dengesinin bozulduğu bir ortamda estetik özelliklerin satışları arttıracacağı düşünülmüştür¹⁷.

B. 554 sayılı KHK'e Göre Endüstriyel Tasarım

554 sayılı KHK'nin başlığı, içindeki hükümlerin "Endüstriyel Tasarımların Korunması" na ilişkin olduğu izlenimini doğurmakta ise de, KHK metninin tamamında "endüstriyel tasarım" terimi yerine sadece "tasarım" sözcüğü kullanılmakta ve dahası KHK'nin 3'ncü maddesinde verilen tanımlar incelendiğinde, bu düzenlemenin endüstriyel üretime yönelik olsun olmasın her türlü tasarımın tescil yolu ile korunması yolunu açtığı ortaya çıkmaktadır.

Gerçekten, 3'ncü maddenin (a) bendine göre, "tasarım" bir ürünün tümü veya bir parçası veya üzerindeki süslemenin, çizgi, şekil, biçim, renk, doku, malzeme veya es-

15 MIEKLE, ibid. Gerek Cole gerek Wright'ın tasarımcılığın gelişmesinde "yeni malzemeler" in tanınması gerekliliğine işaret etmelerinin nedenine değinmek gerekir: 19. yy.ın sonlarına kadar eşya üretiminde kullanılabilir malzeme türleri ahşap, demir ve camdan ibaretti. Ancak 20. yy.ın hemen ilk yıllarında alüminyum ve de bir süre sonra plastiğin keşfedilmesi tasarımlarda bir devrim yaşanmasına yol açtı. Yukarıda değindiğimiz üzere, makina üretimine geçilen ilk yıllarda gerçekleştirilen tasarımlar geleneksel motif ve biçimlere sahiptiler. Bunun en önemli nedenlerinden biri, kullanılan klasik malzemelerin, özellikle ahşapın belli bir doğal forma sahip olması idi. Tasarımcı bu şekli ancak belli bir ölçüde değiştirme gücüne sahipti. Oysa 20. yy.da geliştirilen yeni maddeler, sözcüğüme plastik, herhangi bir doğal form içinde değildi, yani şekilsizdi. Bu durum tasarımcılığın önünü açmıştır. PERRET, s.14.

16 Bauhaus Okulu'nun kurucusu mimar Walter Gropius ve öğrencileri tarafından savunulan düşünce şu idi: İşlevsellik (fonksiyonalizm) sadece düşünsel bir spekülasyon olarak kalmamalı, tam aksine eylemsellik kazanmalı ve endüstri üretiminin hedeflerini belirlemelidir. Tasarımcının işlevi mevcut nesnelere süslemek değil, fakat endüstrinin ihtiyaç duyduğu yeni biçimleri yaratmaktır. Tasarımcılıkta bir diğer akım olan ve tasarımlarda işlevsellik yerine abartıya kaçacak derecede süsleme unsurunu ön plana çıkaran "Art déco" hareketini eleştiren Bauhaus Okulu temsilcileri, güzellik kavramını sadelik ve işlevsellik ile özdeşleştirmektedirler. PERRET, s.12; SCHLAEPPI, s. 29- 30.

17 PERRET, s.13. Endüstriyel tasarımcılığın sonraki yıllarda geçirdiği evreler ve özellikle etkisi altında kaldığı akımlar için bkz. MIEKLE, ibid; SCHLAEPPI, s. 29-32.

neklik gibi insan duyuları ile algılanan çeşitli unsur veya özelliklerinin oluşturduğu bütünü ifade etmektedir. Aynı maddenin (b) bendi ise "ürün" kavramını tanımlamıştır. Buna göre, "ürün", bilgisayar programları ve yarı iletkenlerin topografyaları hariç olmak üzere, *endüstriyel yolla veya elle üretilen herhangi bir nesne* veya bileşik bir sistem veya bunu oluşturan parçalar, setler, takımlar, ambalajlar gibi nesnelere veya birden çok nesnenin veya sunuşun birarada algılanabilen bileşimleri veya grafik semboller ve tipografik karakterlerdir. Şu halde, hukukumuzda endüstriyel yolla imal edilebilecek ürünlerin yanısıra el üretimi nesnelere konu alan tasarımların da tescil ettirilebilmesi mümkündür. Böyle bir düzenleme tarzı "zanaatkârların korunması" düşüncesi ile tercih edilmiş olmalıdır. Ancak 554 sayılı KHK'nin başlığı da içeriğine uyumsuz kalmıştır¹⁸. Bu arada belirtelim ki, el üretimi nesnelere tasarım konu "ürün" olarak kabul edilmediği, diğer bir deyişle tasarım konusu ürünün mutlaka endüstriyel yolla üretilmiş bir nesne olabileceğini kabul eden hukuk sistemleri de mevcuttur. Sözelimi, İngiltere hukukunda 1949 tarihli Tescilli Tasarımlar Kanunu (Registered Designs Act 1949) ilk maddesinde tasarımın "endüstriyel yolla" uygulanmasından söz etmektedir¹⁹.

554 sayılı KHK tasarım kavramını "bir ürünün tümü veya bir parçası veya üzerindeki süslemenin (...) insan duyuları ile algılanan çeşitli unsur veya özelliklerinin oluşturduğu bütün" olarak tanımlamıştır. Oysa KHK'nin bu hükmünün mehzazını oluşturan "Topluluk Tasarımı Hakkında AP ile Konsey Yönergesi Tasarısı"nın 3ncü maddesindeki tanım farklıdır: "Tasarım, bir ürünün tamamı veya bir parçasının, ürünün kendisi ve/veya süslemesinin çizgileri, hatları, renkleri, biçimi ve/veya malzemesinin belirli özelliklerinden meydana gelen görünümünü ifade eder"²⁰. 554 sayılı KHK'nin sunduğu tanım da bu şekilde anlaşılmalıdır. Şu halde, tasarım olarak tescil edilen şey bir ürünün tamamının veya bir parçasının "görünümü"dür; ürünün kendisi değildir²¹. Bu görünüm, ürünün veya ürün parçasının insan duyuları ile algılanan unsur veya nitelikleri nedeniyle "özellik" taşımaktadır. Diğer bir deyişle, tasarım ürünlerin dış özelliklerini ifade eden bir kavramdır²². Nitekim, KHK'nin 26'ncı maddesi tescil başvurusunda "tasarımın tüm be-

18 Nitekim 554 sayılı KHK hazırlanırken, başta tanımlar ile ilgili kısmı gelmek üzere hemen hemen tüm hükümlerinden faydalandığı anlaşılan taslak halindeki AB yönergesinin başlığında endüstriyel tasarım değil sadece "tasarımların hukuki korunması" ifadesi yer almıştır. OJEC, 23.12.1993, C 345/14.

19 "1.- In this Act "design" means features of shape, configuration, pattern or ornament applied to an article by any industrial process...." Bkz. Dan JOHNSTON, *Design Protection*, 4th edition, Cambridge 1995, s. 252 vd.

20 "design means the appearance of the whole or a part of a product resulting from the specific features of the lines, contours, colours, shape and/or materials of the product itself and/or its ornamentation". Bkz. Proposal for a European Parliament and Council Regulation on the Community Design (presented by the Commission), COM (93) 342 final - COD 463, Brussels, 3.12.1993, s.55. 554 sayılı KHK'nin TPE tarafından yayınlanmış - ancak kuşkusuz bir bağlayıcılığı bulunmayan- İngilizce çevirisinde yer alan tanım maddesi ise şu şekildedir: "design means the entirety of the various features such as lines, colour, texture, shape, sound, elasticity, material or other characteristics perceived by the human senses of the appearance of the whole or part of a product or its ornamentation". Bkz. *Legal Basis of Industrial Design Protection in Turkey*, TPE Publication Number: TPE/17, Ankara 1997, s. 9. Dikkat edilirse burada, KHK metninden farklı olarak "bir ürünün bütünü veya bir parçasının veya süslemesinin görünümü (appearance)"nden söz edilmektedir. Çeviride, yine KHK'nin metninden farklı olarak, tasarımın taşıyacağı özellikler arasında "sound" (ses) e de yer verilmiştir.

21 David BAINBRIDGE, *Intellectual Property*, Second Edition, London 1994, s. 333.

22 ARIKAN, s. 1.

lirgin özelliklerini yansıtan ve yayın yoluyla çoğaltımına elverişli bir görsel anlatımı"nın sunulmasını şart koşmuş, fakat tasarımı konu alacak veya tasarımın uygulanacağı ürünlerin de belirtilmesini aramıştır²³.

554 sayılı KHK.m.3/I (a)'da tasarımın taşıyabileceği özelliklere (çizgi, şekil, biçim, renk, doku, malzeme, esneklik) ilişkin sıralama sınırlayıcı değildir. Önemli olan tasarımın konu aldığı ürün veya ürün parçasının görünümünün insan duyuları ile algılanabilen bir "özellik" taşımasıdır. Sözgelimi, bir rengin başlıbaşına bir tasarım olarak tescil edilebilmesi mümkün değildir; ancak değişik renklerin kompozisyonunu içeren bir desen veya bir malzemenin olağan kullanım alanı dışında başka bir nesneyi biçimlendirmek üzere değerlendirilmiş şekli tasarım olarak tescil ettirilebilir. Aynı şekilde salt düz çizgili bir kumaşın veya bilinen geometrik figürlerden oluşan bir takımın bir tasarım ürünü olduğundan söz etmek mümkün olmayabilir ama kumaşın çizgileri değişik renk ve boyutlar ile özel bir desene dönüştürülmüşse veya bilinen geometrik şekiller takı üzerinde farklı bir düzenleme ile biraraya getirilmişse ortada bir tasarımın varolduğu kabul edilmek gerekir²⁴. Bir ürüne dokuma, oksidasyon, mineleme (émaillage), şeffaflaştırma, ışıklandırma gibi tekniklerle özel bir görünüm kazandırılması da tasarım faaliyeti içine girecektir²⁵. Tasarım iki veya üç boyutlu olabilir²⁶. Ayrıca, 554 sayılı KHK.m.26 ve 34'den anlaşıldığı üzere, tasarımın görsel anlatıma elverişli olması zorunludur.

Bazı hukuk sistemlerinde bir tasarımdan söz edebilmek için, onun işlevsel bir özelliğinin bulunması aranır. Sözgelimi, 1973 tarihli "Desen veya Modeller Hakkında Benelux Yeknesak Kanunu" nun (Loi Uniforme Benelux en matière de dessins ou modèles) 1'nci maddesine göre "Yararlı bir işlevi olan bir ürünün yeni görünümü desen veya model olarak korunabilir"²⁷. Böyle düzenlemelerin amacı salt sanatsal değer taşıyan tasarımların tescil ettirilmesinin önüne geçmek ve bunların sadece fikir ve sanat eserleri kanunları ile korunmasını sağlamaktır. Tasarımın konu edindiği ürünün herhangi bir kullanım olanağının bulunması tasarım sayılması için yeterli görülmektedir. Mesela, bir vazov veya bir kase tasarımı dahi kullanılabilir olduğu takdirde tescil edilebilecektir; ancak vazov içine çiçek konulamayacak derecede dar veya küçük ise ya da kase bir meyva konulmasına bile elverişli değilse kullanım olanağı olmadığı gerekçesi ile tescilden kaçınılmaktadır. Bu vazov veya kase nin estetik bir değeri var ise sadece fikir ve sanat

23 Ayrıca bkz. 554 sayılı KHK.m.34. KHK'nin benimsediği bu sistem modern tasarım hukukuna egemen düşünceyi yansıtmaktadır. Bugün terkedilmiş olan ve tasarımı sanatın endüstriye uygulanmış şekli kabul eden anlayış, tasarımı uygulanacağı ürünlerden bağımsız olarak ele alıyordu. Bu sistemde tescil sırasında tasarımın uygulanacağı ürünlerin gösterilmiş olmasına gerek yoktu; çünkü tasarımın uygulama alanı sahibinin arzusuna göre belirleniyordu. Böylece tasarımın, sahibinin dilediği her uygulamayı gerçekleştirmeye elverişli genel bir kapsamı olduğu kabul ediliyordu. Ancak sonraları tasarımların tescili ile korunan unsurun hayata uygulanmaya elverişli fikirler değil, yeni bir görünüm sunan somut nesnelere olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bu konuda bkz. Antoine BRAUN/Jean -J. EVRARD, *Droit des dessins et modèles au Benelux*, Bruxelles 1975, s. 34-36.

24 BRAUN/EVRARD, s.41.

25 BRAUN/EVRARD, s.44.

26 Fransız hukukunda iki boyutlu tasarımlar "desen", üç boyutlu tasarımlar ise "model" olarak adlandırılmaktadır. 554 sayılı KHK hazırlanırken iki kavramı da içine alabilecek Türkçe bir terim olarak "tasarım" sözcüğü benimsenmiştir. ARIKAN, s.1.

27 "Peut être protégé comme dessin ou modèle, l'aspect nouveau d'un produit ayant une fonction utilitaire" (BRAUN/EVRARD, s. 320).

eserleri kanunu çerçevesinde korunabilmektedirler²⁸. 554 sayılı KHK tasarımın kavramının tanımında "işlevsellik" unsuruna yer vermiş değildir. Bu nedenle hukukumuzda, herhangi bir işlevi bulunmayan, sadece estetik değer taşıyan, dekoratif amaçlı ürün tasarımları dahi, aşağıda inceleyecek olduğumuz koruma şartlarına sahip olmaları koşuluyla tescil ettirilebilir²⁹.

Tasarıma konu oluşturan veya tasarımın uygulanacağı ürün 554 sayılı KHK.m.3/I (b)'de geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Öncelikle, her türlü nesnenin ürün olarak kabul edilebileceği açıklanmıştır; nesnenin elle veya endüstriyel yolla üretiliyor olmasının önemi yoktur. Bir bileşik sistem içinde biraraya getirilmek üzere üretilen parçalar da, bileşik sistemden bağımsız olarak ürün kavramına dahildir. Çeşitli nesnelerin oluşturduğu takımlar veya setlerin de (yemek takımları, mobilya takımları gibi) başlıbaşına bir ürün oluşturabileceği kabul edilmiştir³⁰. Bunun yanısıra grafik semboller ve tipografik karakterler (matbaacılıkta kullanılan yazı karakterleri) de ürün kavramı içindedirler³¹.

3'ncü maddeye göre, bilgisayar programları ile yarı iletkenlerin topografyaları (topographies des produits semi-conducteurs) ürün olarak kabul edilmemektedir. Bilgisayar programları, hemen hemen tüm ülkelerde fikir ve sanat eserleri kanunları çerçevesinde korunurlar. Hukukumuzda da FSEK.m.2 uyarınca "her biçim altında ifade edilen bilgisayar programları ve bir sonraki aşamada program sonucu doğurması koşuluyla bunların hazırlık tasarımları" ilim eseri sayılmaktadır. Hemen belirtelim ki, bilgisayar programlarından (software) farklı olarak, bilgisayar hardware'inin bir tasarım konusu olması ve bunlara ilişkin tasarımların 554 sayılı KHK çerçevesinde koruma altına alınması olanaklıdır³². Bilgisayarlar ile ilgili olarak bir de bilgisayar-yardımlı tasarımlar (computer-aided designs; computer-generated designs) üzerinde durmak gerekir³³. Burada bir tasarımcının bilgisayar yardımıyla, ancak kendi fikri yetenekleri esas olmak üzere bir tasarım yaratması söz konusu olmayıp tasarım bizzat bilgisayar tarafından gerçekleştirilmektedir³⁴. Şöyle ki, özel bir program sayesinde bilgisayar üzerinde hazırlanmış olan ve

28 BRAUN/EVRARD, s.37.

29 AB Topluluk Tasarımı Yönerge Tasarısı'nda da aynı sistem benimsenmiş olup gerekçesinde bu hususa özellikle dikkat çekilmektedir. Bkz. COM (93) 342 final- COD 463, s. 10.

30 Bir eşya takımı veya eşya setinden söz edebilmek ve bu setin bir tasarıma konu oluşturduğunu kabul edebilmek için, bu takımı oluşturan nesnelerin birlikte satılması, bunların birlikte kullanımının amaçlanması ve "müşterek bir kimliğe" sahip olmaları gereklidir. "Müşterek kimlik" ile anlatılmak istenen, takım veya seti oluşturan parçaların ana tasarımın ufak değişikliklere uğramış versiyonları olmalarıdır. Herbiri diğerinden tasarım olarak tamamen farklı birden fazla nesnenin birarada sunuluşu bir eşya takımı veya seti olarak nitelendirilemez ve bunların görünümü bağımsız bir tasarım olarak tescil ettirilemez. Bkz. JOHNSTON, s.42.

31 Tipografik karakterlerin ürün kavramı içine girip girmeyeceği mukayeseli hukukta tartışmalı bir meseledir. Amerikan ve İngiliz hukuklarında bunların bir tasarım konusu oluşturamayacağı düşüncesi egemen iken Alman ve İsveç hukuklarında tipografik karakter tasarımlarının tesciline izin verilmektedir. JOHNSTON, s.199. Diğer taraftan, bu konuda henüz yürürlüğe girmemiş bir uluslararası sözleşme de mevcuttur (Yazı Karakterlerinin Korunmasına İlişkin 1973 tarihli Viyana Sözleşmesi - Vienna Agreement on the Protection of Typefaces). Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye bu sözleşmeye taraf değildir.

32 Bkz. JOHNSTON, s.146.

33 Ayrıntılı bilgi için bkz. George ZINSMEISTER, *Computer-aided design and computer-aided manufacturing*, The 1996 Grolier Multimedia Encyclopedia, Version 8.0.; David ZAHNİSER, *Computer modeling* ibid.

34 JOHNSTON s.149

nesnelerin geometrik ve diğer karakteristik unsurlarını temsil eden belirli bir model bilgisayar tarafından analiz edilmekte ve bilgisayar gerekli gördüğü takdirde modeli yeniden tasarlamaktadır. Böylece değişik ve kimi zaman cesur sayılabilecek tasarımlar, fiziki prototiplerinin inşasına gerek kalmaksızın sınanabilmektedir. Bilgisayar-yardımlı tasarımların tasarım kanunları çerçevesinde korunabilip korunamayacağı konusu İngiliz hukukunda 1988 tarihli Copyright, Designs and Patents Act'in hazırlık çalışmaları sırasında, bu gibi tasarımların bir gerçek kişi tasarımcısının varolup olmadığı yönünden tartışılmıştır. Ancak varılan sonuç, bilgisayarın her halükarda bir araç olarak nitelendirilmesi ve tasarımcı sıfatının da kural olarak³⁵ böyle bir projeyi düşünerek hayata geçiren kişiye ait olması gerektiği yolundadır. Böylece bilgisayar-yardımlı tasarımlar da, bilgisayara böyle bir tasarımı yaratması için komut veren kişi tarafından kendi adına tescil ettirilebilecektir³⁶. Yarı iletkenlerin topografyalarına gelince³⁷, bunlar hukukumuzda henüz özel bir düzenleme ile koruma altına alınmış değildir; ancak "Entegre Devrelerin Topografyalarının Korunması Hakkında Kanun" adıyla yürürlüğe sokulacak bir düzenlemenin hazırlık çalışmaları sürmektedir³⁸. 554 sayılı KHK'ye yarı iletkenlerin topografyalarını tasarım hakkının kapsamı dışında bırakan bir hüküm konulmasının nedeni, KHK'nin anılan hükmünün yukarıda sözünü ettiğimiz "topluluk tasarımı"na ilişkin AB Yönerge Tasarısından alınmış olmasıdır. Yönerge taslağının gerekçesinde ise, yarı iletkenlerin topografyalarının bu konuda mevcut olan yönergenin varlığı dikkate alınarak dışlandığı, ancak aslında yarı iletken ürünlerin topografyalarına ilişkin tasarımların da muhtemelen topluluk tasarımı yönergesi çerçevesinde korunabilecek oldukları belirtilmektedir³⁹.

35 İşçi, memur ve hizmetlilerin tasarımları üzerinde hak sahipliği konusundaki özel hükümlerin uygulama alanı saklıdır. Bkz. 554 sayılı KHK.m.14.

36 JOHNSTON, s.149-150.

37 "Yarı iletkenlerin topografyaları" terimi şunu ifade etmektedir: Bilgisayar çipleri, entegre devrelerden oluşur. Bir entegre devre ise, ufak, düz bir yarı iletken çipin üst tabakasına yerleştirilmiş birbiriyle belli bir sistem dahilinde bağlantılı elektrod parçalarının oluşturduğu bütünden ibarettir. İşte yarı iletkenlerin topografyaları ile kastedilen, yarı-iletken çip içinde yer alan entegre devrelerin somutlaştırılmış veya kodlanmış görünümlerinin bütünüdür. Bir entegre devrenin oluşturulması oldukça zahmetli ve pahalı bir iş olmasına rağmen, kopyalanması hem kolay hem de daha ucuzdur. Yarı iletken bir devre bir mikroişlemci olabildiği gibi bir yazılım da olabilir. Bu nedenle, yarı iletkenlerin topografyalarının sui generis bir koruma sistemine tabi tutulmaları düşünülmüştür. Konuya ilişkin ilk yasal düzenleme A.B.D.de yürürlüğe sokulmuştur (Semiconductor Chip Protection Act, 8 Kasım 1984). Bu Kanun yabancı uyruklu kişilerin A.B.D.de anılan korumadan yararlanabilmeleri için kendi ülkelerinin A.B.D.'de oturan kişilere aynı korumayı sağlamasını, yani mütekebbiliyeti şart koşturmuştur. Bunun üzerine AT Konseyi topluluk devletlerinin iç hukuklarının bu konuda uyumlaştırılması amacıyla 16 Aralık 1986 tarih ve 87/54 sayılı bir yönerge yayınlamıştır (bkz. OJEC, 27.1.1987, L.24/36). AB yönergesinin hükümleri A.B.D. düzenlemesine büyük ölçüde paraleldir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. SCHMIDT-SZALEWSKI/ PIERRE, s.135137 N.315-322; W.R. CORNISH, *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*, 3rd edition, London 1996, s.504-506 N.14.48-14.51.

38 Uğur YALÇINER, *Türk Sınai Mülkiyet Sisteminin Geçmişi, Bugünü ve Yarını*, "Türkiye'de ve Dünya'da Sınai Mülkiyet Koruması" Uluslararası Konferansı, Bildiriler, İstanbul 24-25 Haziran 1997, s.27.

39 COM (93) 342 final-COD 463, s. 11.

III. Koruma Şartları

A. Genel Olarak

554 sayılı KHK'nin ikinci Bölüm'ü "Koruma Şartları" başlığını taşımakta ve endüstriyel tasarımların tescil yolu ile korunabilmesinin koşullarını açıklamaktadır. Buna göre, ancak "Yeni ve ayırt edici niteliğe sahip tasarımlar belge verilerek korunur"(m.5/I). Fakat kamu düzeni ve genel ahlâka aykırı bir tasarım, yeni ve ayırt edici olsa bile koruma kapsamı dışındadır (m.9).

KHK'nin 10'ncu maddesi, fonksiyonel tasarımlar ile bağlantı parçaları tasarımlarının (design of interconnections) koruma dışı kalacakları durumları düzenlemiştir. Bu maddede vurgulanan nokta, tasarımın bir zorunluluk gereği belli bir görünüme sahip olduğu hallerde koruma altına alınamayacağıdır.

554 sayılı KHK'nin işaret ettiği bu hususları, "olumlu" ve "olumsuz" koruma şartları olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Olumlu koruma şartları, tescilli bir tasarımda bulunması gerekli nitelikler olan "yenilik" ve ayırt edicilik"i kapsayacaktır. Olumsuz koruma şartları ise, bir tasarımın tescil yolu ile koruma altına alınması için taşıması gereken unsurları ifade edecektir.

Koruma şartları bir tasarımın tescil yolu ile korunabilmesinin, diğer bir deyişle tescil edilebilmesinin koşulu niteliğinde oldukları halde, 554 sayılı KHK tescil başvurusu sırasında bu şartların yerine gelmiş olup olmadığı hususunun incelenmesi gerekliliğinden söz almış değildir⁴⁰. Gerçekten, KHK'nin 32'nci maddesine göre bir tasarımın tescil başvurusu -rüçhan hakkı talep edilmiş değil ise- sadece 26 ve 28'nci maddelere uygunluk açısından incelenecektir. Bunlardan m.26 tescil başvurusu sırasında talep sahiplerinden istenecek belge ve görsel anlatımlara ilişkin iken, m.28 çoklu başvuruları düzenlemektedir. Rüçhan hakkı talep edilen hallerde ise bu incelemeye rüçhan hakkının dolmuş olup olmadığı hususunun araştırılması eklenmektedir. Şu halde, TPE, tescilli talep edilen ve talep sahibince tasarım olarak nitelendirilen bir yaratmanın m.3/I (a) çerçevesinde bir tasarım sayılıp sayılmayacağı ve tasarım konusu ürünün m.3/I (b)'e uygunluğu noktalarını irdeleyecek⁴¹ olmakla birlikte, koruma şartları üzerinde araştırma yapmaksızın tescil kararı verebilecektir⁴².

TPE incelemeleri sonunda herhangi bir eksiklik ile karşılaşmaz veya bulunduğu eksiklikler talep sahibince giderilirse, tasarım Tasarım Sicili'ne kaydedilecek ve Tasarım Bülteni'nde yayınlanacaktır (m.34). İşte bu yayın tarihinden itibaren 6 ay içinde ilgilile-

40 Ayrıca bkz. KARAAHMET, s.170; YALÇINER, *Endüstriyel Tasarım Tescil İşlemleri ve Önemli Noktalar (1)*, Finansal Forum Y. 1 S.213 (30-31 Ağustos 1997), s. 15. Karş. 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında KHK.m.56.

41 Tescil başvurusu, TPE'ce ortada bir tasarım bulunmadığı gerekçesiyle reddedildiği takdirde, talep sahibi yetkili İhtisas Mahkemesi'nde TPE aleyhine bir dava açarak bu kararın iptaline hükmedilmesini ve -varsa- zararlarının tazminini isteyebilir. (554 sayılı KHK.m.58/son).

42 AB Topluluk Tasarımı Yönerge Tasarısı m.48'de bu hususa özellikle işaret edilmektedir. Bkz. COM (93) 342 final - COD 463, s.29.

rin, tasarımın yenilik veya ayırt edicilik unsurlarından yoksun bulunduğu veya KHK.m.9 ve 10'un uygulama alanına giren bir durumun söz konusu olduğu gerekçesiyle itirazda bulunmak hakları mevcuttur (m.37). TPE ancak böyle bir itiraz üzerine koruma şartlarının bulunup bulunmadığı konusuna eğilecek olup itirazda bulunanın ortaya koyduğu verileri uygun bulduğu takdirde Tasarım Belgesi'nin iptaline karar verecek⁴³ ve iptal kararı da Tasarım Bülteni'nde yayınlanacaktır. 6 aylık süre içinde itiraz edilmemesi tasarımın tescilinin kesinleşmesine yol açmakla birlikte, koruma şartlarının eksikliği aynı zamanda "tasarımın hükümsüzlüğü" (m.43)⁴⁴ sebeplerinden birisidir ve hükümsüzlüğün tesbiti, "koruma süresinin⁴⁵ devamınca veya hakkın sona ermesini izleyen 5 yıl içinde" (m.44) ilgili herkes tarafından yetkili mahkemeden talep edilebilir (m.43/a). Buradaki hükümsüzlük geriye etkili olup tasarım başvurusuna (m.12) ve tesciline 554 sayılı KHK ile sağlanan korumanın -kural olarak- hiç gerçekleşmemiş sayılmasına yol açacaktır (m.45).

Endüstriyel tasarımların tescilinde "incelemeli sistem" in benimsenmemiş olması, bir yandan böyle bir araştırmanın güçlüğünden; diğer yandan ticaret çevrelerinin buna karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır⁴⁶. Böyle bir araştırma güçtür; çünkü piyasaya sürekli olarak yeni tasarımlar sunulmaktadır ve bunların tamamını kapsayacak bir inceleme pahalı ve uzun süreli olacaktır. Bu ise, tasarımına yatırım yapılan ürünün maliyetinin artması demektir. Oysa, ticaret çevrelerinin tasarıma önem vermelerinin nedeni, daha önce de değinmiş olduğumuz üzere, bu yolla ürünün pazarlanmasını kolaylaştırmayı hedeflemeleridir.

B. Olumlu Koruma Şartları

1. Yenilik

a. Sınai Mülkiyet Hukukunda Yenilik Kavramının Taşıdığı Anlamlar

Yenilik, zaman ve mekâna göre değişkenlik gösteren, farklı anlamları birarada içeren bir kavramdır. Şu ana kadar hiç kimse tarafından bilinmeyen, yapılmamış bir şey "yeni"dir; ancak bazılarının bildiği, yaptığı fakat şimdiye dek açıklamamış oldukları bir şey de "yeni"dir; bunun yanısıra bir önceki benzerinden farklı nitelikler taşıyan bir şeyi de "yeni" olarak tanımlarız. Ancak acaba bir tasarımın (veya patent hakkı açısından bir buluşun) tescil ettirilebilmesi için aranacak yenilik ölçütü ne olmalıdır? Bu soruya verilen yanıt tüm hukuklarda aynı değildir. O nedenledir ki, öğretilerde "sınai mülkiyet hukukunda yenilik" kavramına ilişkin çeşitli ayrımlar geliştirilmiştir.

43 Tasarım Belgesi'nin iptali m.45'de yazılı sonuçların doğmasına yol açacaktır (m.38).

44 Hükümsüzlük hukuki işlemlerin sakatlık türlerinden biri olduğuna göre, 554 sayılı KHK'de geçen "Tasarımın Hükümsüzlüğü" ifadesini tescilin hükümsüzlüğü olarak anlamak gerekir.

45 Tescilin sağladığı koruma süresi, başvuru tarihinden itibaren 5 yıldır; ancak bu süre 5'er yıllık dönemler halinde yenilenmek üzere toplam 25 yıla kadar uzatılabilir (554 sayılı KHK.m.12).

46 COM (93) 342 final - COD 463, s.8.

Bunlardan ilki, "mutlak yenilik-nisbi yenilik" (nouveau-té absolue-nouveauté relative) ayırımıdır⁴⁷. Mutlak yenilik, tescil ettirilecek tasarım veya buluşun tescil başvuru tarihine dek dünyanın hiçbir yerinde bilinmemiş olmasını gerekli kılar. Buna karşılık, nisbi yenilik başka ülkelerde bilinen, tanınan bir tasarım veya buluşun tescil için başvuruda bulunulan ülkede ilk kez ortaya çıkarılmış olmasını ifade etmektedir. Geçmişte kamuoyunun bilgisine sunulmuş ancak sonradan unutulmuş olup da şimdi yeniden ortaya çıkarılan tasarım veya buluşlar da nisbi yenilik taşımaktadırlar. Mutlak yenilik-nisbi yenilik ayırımına çeşitli ülkelerin kanunlarından örnekler vermek mümkündür: 1949 tarihli İngiliz Tescilli Tasarımlar Kanunu (Registered Designs Act 1949) 1'nci maddesinin 4'ncü fıkrasının (b) bendinde tescil ettirilmek istenen tasarımın aynısının başvuru tarihinden önce Birleşik Krallıkta aynı veya başka ürünler için yayınlanmış olması halinde yeni sayılmayacağını belirtmektedir⁴⁸. İsviçre hukukunda ise İhtira Beratlarına İlişkin Federal Kanun (Loi Fédérale sur les Brevets d'Inventions) 'un eski⁴⁹ 7'nci maddesine göre, tescil başvurusu tarihinden önce İsviçre'de kamuoyunun bilgisine sunulmuş olmayan buluşlar yeni sayılıyordu⁵⁰. Buna karşılık hukukumuzda 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında KHK ise "mutlak yenilik" kriterinin esas alınmış olduğu bir düzenlemedir. Bu hükme göre, patent almak üzere tescil başvurusunda bulunulan bir buluşun yeni sayılabilmesi için tekniğin bilinen durumunu aşması, yani başvuru tarihinden önce buluş konusunda dünyanın herhangi bir yerinde toplumca erişilebilir yazılı veya sözlü tanıtım, kullanım veya başka yolla açıklanmış bir bilginin bulunmaması gereklidir.

Bir diğer ayırım ise "nesnel yenilik-öznel yenilik" (nouveau-té objective-nouveauté subjective) şeklindedir⁵¹. Öznel (veya sübjektif) yenilik, bir buluş veya tasarımın, yaratıcısının kişisel faaliyetinin sonucu ortaya çıkmış olmasını, yaratıcısının bu buluş veya tasarımı başkalarınıninkileri taklit etmeksizin, kendi bağımsız düşünce ve yetenekleriyle meydana getirmiş olmasını ifade eder. Sınai mülkiyet hakkının kazanılabilmesi için öznel yeniliğin yeterli görülmesi, aynı buluş veya tasarımı birbirlerinden habersiz olarak meydana getirmiş olan kişilerin her birinin ayrı ayrı hak sahibi olarak tanınmasını gerektirecektir; çünkü mevcut bir tasarım veya buluşun aynısını kendi adına tescil ettirmek isteyen kişinin çalışmaları sırasında önceki buluş veya tasarımdan haberdar olmadığını ve olmasının da mümkün bulunmadığını ispatlaması, buluş veya tasarımının öznel yenilik taşıdığını ortaya koymaya yetecektir. Buna karşılık nesnel (veya objektif) yenilik, buluş veya tasarımın tekniğin veya kültürün mevcut birikiminde halen varolan

47 SCHMIDT-SZALEWSKI/PIERRE, s. 41 N.79.

48 "A design shall not be regarded as new for the purpose of this Act if it is the same as a design- a) registered in respect of the same or any other article in pursuance of a prior application or, b) published in the United Kingdom in respect of the same or any other article before the date of the application...". JOHNSTON, s.254.

49 25 Haziran 1954 tarihli bu Kanunun anılan maddesi 17 Aralık 1976 tarihli Kanun ile yapılan değişiklikler sonucu bugün farklı bir metne sahiptir.

50 Ivan CHERPILLOD/François DESSEMONTET, *Brevets d'inventions- Quarante ans de jurisprudence fédérale*, CEDIDAC No.32, Lausanne 1996, s. 91.

51 PERRET, s. 82-83.

unsurlardan farklılaştığını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Nesnel yenilik taşıyan bir buluş veya tasarım mevcut teknik veya kültürel birikime bir ek oluşturmakta, bu birikimde bir artışa, bir zenginleşmeye yol almaktadır. Nesnel yenilik kavramının mutlak yenilik ile örtüştüğü söylenebilir.

Bu konuda son olarak "basit yenilik-nitelikli yenilik" (nouveau simple-nouveauté qualifiée) ayrımı yapılmaktadır⁵². Şöyle ki, düşünce ürünü bir çalışmanın sınai mülkiyet hukuku açısından bir yaratma (création) olduğundan söz edebilmek için nesnel bir yenilik içermesi gerekir. Ancak bu temel şart tek başına yeterli olmamaktadır. Basit bir yenilik yaratıcı faaliyeti ortaya koymaya elverişli olmaz. Bu nedenle, yeniliğin "esasa ilişkin" (substantielle) olması aranır. Bu, yaratmayı önceki benzerlerinden farklı kılan unsurların belli bir nitelik göstermesini ifade eder. Sadece basit bir yeniliği yeterli görmek, ilk kez ortaya konulmuş olan ancak kavramsal düşüncenin genel mekanizmaları yardımıyla gerçekleştirilen her fikrî faaliyet sonucuna bir inhisar hakkı tanınmasına yol açacaktır. Bu ise, toplumun dağırcığında -gizli de olsa- zaten mevcut bir değer üzerinde bazı kişilere monopol sağlanması anlamına gelir.

b. Endüstriyel Tasarımlarda Aranan Yenilik

554 sayılı KHK.m.6/I uyarınca "Bir tasarımın aynısı, başvuru veya rüçhan tarihinden önce dünyanın herhangi bir yerinde kamuya sunulmamış ise o tasarım yeni kabul edilir. Tasarımlar sadece küçük ayrıntılarda farklılık gösteriyorlarsa aynı kabul edilir".

Bu hüküm, hukukumuzda bir endüstriyel tasarımın tescil edilebilmesi için öncelikle "nesnel ve mutlak bir yenilik" taşıması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tasarım, yaratıcısının kişisel deneyim ve yeteneklerinin sonucu olarak ortaya çıkmış olup tasarımcı dünyanın bir başka ülkesinde kendisinininki ile ayniyet taşıyan başka tasarımların mevcut olduğunu bilmese ve hatta bilmesinin imkansız olduğunu kanıtlaya dahi, çalışması "yenilik" unsurundan yoksun sayılacaktır. Böylece öznel yenilik kriterine itibar edilmemiştir. Diğer taraftan, tasarımın nisbi değil mutlak anlamda yeni olması gerekmektedir; yani tasarımın sadece Türkiye'de değil "dünyada" hiç kamuya sunulmamış bir çalışma olması aranmaktadır.

554 sayılı KHK, tasarımın yeni sayılabilmesi için "aynısının" mevcut olmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu halde, bir tasarımın aynısı yok fakat benzerleri var ise, bu durum tasarımın yeniliğini ortadan kaldırmayacaktır. Ancak "ayniyet" ve "benzerlik" kavramları arasındaki sınır çoğu kez belirsizlik taşıyacaktır. Bir tasarımın diğerinin "aynısı mı" yoksa "çok benzeri mi" olduğu sorusunu tereddütsüz biçimde yanıtlamak her zaman mümkün olmayabilir. 554 sayılı KHK'nin bu düşünceden hareketle "ayniyet" kavramına da bir açıklık getirmeye çalıştığı görülmektedir. Öyle ki, iki tasarım arasında sadece "küçük ayrıntılarda" farklılık mevcut ise, bunların birbirinin aynı olduğu kabul

52 PERRET, s.93 vd.

edilecektir. Küçük ayrıntılarda farklılığın yenilik olarak değerlendirilmemesi aranan yeniliğin "nitelikli" olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Uygulamada tasarım adı altında sunulan bir çok çalışma gerçekte, mevcut tasarımların ufak değişikliklere uğramış görünümleri veya temsil ettikleri nesneden kaynaklanan ve tasarımcıya hiçbir seçenek bırakmayan biçimlerdir. Bu nedenle, 554 sayılı KHK'nin nitelikli yeniliği esas almış olması isabetlidir.

İki boyutlu bir tasarımın aynısının, başka bir ürüne uygulanmış olması da, kuşkusuz, ikinci tasarımın yenilik taşıdığı anlamına gelmeyecektir. Sözelimi, bir kumaş deseninin sonradan bir takıda kullanılması başlıbaşına bir yenilik oluşturmayacaktır.

554 sayılı KHK'nin 6 ncı maddesine göre, tescili için başvuru bir tasarımın yeni sayılmasını engelleyen husus, aynı tasarımın başvuru veya rüçhan tarihinden önce başkalarının kamuya sunulmuş olmasıdır. "Kamuya sunma"nın anlamı maddenin ikinci fıkrasında açıklanmıştır: Sergileme, satış gibi yollarla piyasaya sürme, kullanma, tarif, yayım, tanıtım veya benzer amaçlı faaliyetler tasarımın kamuya sunulması demektir. Ancak "üçüncü kişilere yapılan ve açıkça veya zımnen gizlilik niteliği taşıdığı anlaşılan açıklamalar" tasarımın kamuya sunulmuş sayılmasına yol açmaz. Bazı hukuklarda, tasarımın yeni sayılmasını engelleyen olgu, onun "uzman/ilgili kişilerin" bilgisine ulaşmış bulunmasıdır. Mesela 1973 tarihli Desen ve Modellere ilişkin Benelux Yeknesak Kanunu'nun 4'ncü maddesine göre, "tasarımın aynısı veya sadece ikincil noktalarda farklılık gösteren bir benzeri tescil veya rüçhan tarihinden geriye doğru elli yıllık bir süre içinde Benelux topraklarında ilgili sanayi ve ticaret çevresinin fiilen bilgisine ulaşmış ise, o tasarım yeni değildir"⁵³. Böyle bir düzenleme ile 554 sayılı KHK'nin esas aldığı "kamuya sunulmuş olma" kriteri arasında şu gibi pratik sonuç farklılıkları doğacaktır: Tasarım kamuya sunulmuş olmakla birlikte uzman/ilgili çevrenin -ki bundan kasıt, tasarımın hitap ettiği sanayi veya ticaret alanında profesyonel olarak faaliyet gösteren kişilerdir⁵⁴- bilgisine ulaşmamış olabilir. Tasarımın profesyonellere veya genel olarak halkın her kesimine hitap eden bir dergi veya gazetede yayınlanması onun uzman çevrelerin bilgisine sunulmuş sayılmasına yol açacak iken, sözelimi bir çanta tasarımının bir moda dergisinde yayınlanması halinde bu tanıtımın uzman çevrenin bilgisine ulaşmış olmasının hakim tarafından tesbiti gerekecektir⁵⁵. Oysa hukukumuzda tasarımın genel olarak halkın bilgisine sunulmuş olması yeterli görüldüğünden nerede yayınlandığı⁵⁶ tartışma konusu olmaktan uzaktır. 554 sayılı KHK tasarımı tanıtma amaçlı her tür faaliyetin, tasarımın kamuya sunulması anlamına geleceğine işaret etmiştir (m.6/II). Diğer taraftan, profesyonel bir fuarda sergilenen bir tasarım hem kamuya sunulmuş hem de uzman çevrelerin bilgisine ulaşmış sayılır iken, yerel bir pazarda sergilenen bir tasarımın uzman çevrelerin bil-

53 Ayrıca bkz. The Model Law for Developing Countries on Industrial Designs (1964), United International Bureau for the Protection of Intellectual Property, s.135-196 (ARIKAN, Sınai Tasarımlar, Batıder Haziran 1994, s. 82'den naklen).

54 BRAUN/EVRARD, s. 79 N.85.

gisine ulaştığının ayrıca ispatı gerekir⁵⁷. 554 sayılı KHK ise, tasarımın sergilenmesini kamuya sunmanın bir şekli olarak değerlendirmekle birlikte, sergileme eyleminin kapsamına açıklık getirmiş değildir. KHK'nin "Sergilerde Teşhir Hakkından Doğan Rüçhan Hakları" başlıklı 30'ncü maddesinden hareketle, kamuya sunma niteliğini taşıyan sergileme eyleminin "milli ve milletlerarası sergilerde veya Paris Anlaşması'na taraf ülkelerde açılan resmi veya resmi olarak tanınan sergilerde teşhir" olduğu iddia edilebilirse de; 6'ncı maddede, tasarımı tanıtım veya benzer amaçlı faaliyetlerin tamamının kamuya sunma anlamına geldiğine işaret edildiği hatırlandığında "sergileme"den kastın resmi nitelikli veya sadece uzman çevrelere hitap eden bir teşhir olmadığı sonucuna ulaşmak bize daha uygun gözükmektedir⁵⁸. Bu durumda, tescili istenen tasarımın başvuru veya varsa rüçhan tarihinden önce herhangi bir yerde (mesela resmi nitelik taşımayan özel bir sergide) başkalarınca sergilenmiş olduğunun ispatı onun yeniliğini ortadan kaldıracaktır.

2. Ayırt Edici Nitelik

Bir tasarımın aynısının daha önce dünyanın hiçbir yerinde kamuya sunulmamış olması ona, tescil koruması sağlamak için yeterli değildir. 554 sayılı KHK.m.7'e göre, yeni bir tasarımın aynı zamanda "ayırt edici" nitelik (individual character) taşıması gerekmektedir. Tasarımın ayırt ediciliği, onun başka tasarımlardan belli bir farklılık göstermesini ifade eder. 554 sayılı KHK.m.7 ayırt edicilik kavramını-böyle tanımlamıştır: "Bir tasarımın ayırt edici niteliğe sahip olması, bu tasarımın bilgilenmiş kullanıcı üzerinde yarattığı genel izlenim ile ikinci fıkrada belirtilen herhangi bir tasarımın böyle bir kullanıcıda yarattığı genel izlenim arasında belirgin bir farklılık olması anlamındadır". Şu halde, bir tasarımın ayırt edici nitelikte olup olmadığını saptamak için onu başka bir tasarım ile karşılaştırmak gerekmektedir. Karşılaştırmada kullanılacak tasarımın özellikleri 7'nci maddenin ikinci fıkrasında açıklanmıştır: Diğer tasarım, ayırt edicilik içerip içermediği araştırılan tasarım hakkındaki tescil başvurusu veya -varsa- rüçhan tarihinde Türkiye'de veya dünyanın herhangi bir yerinde piyasaya sunulmuş yahut TPE'ce tescil edilmiş olup da koruma süresi henüz dolmamış bulunmalıdır. Bu ölçüt bizi bu sonuca ulaştırmaktadır: Tescili için başvurulmuş tasarım, dünyanın herhangi bir yerinde bir zamanlar piyasaya sunulmuş ancak sonradan silinip gitmiş bir tasarımın ayırt edilemeyecek derecede benzeri olsa bile tescil edilebilecektir. Çünkü eski tasarım, yeni tasarım hakkındaki tescil başvurusu anında piyasada değildir.

Karşılaştırma, bilgilenmiş bir kullanıcı (informed user) tarafından yapılacaktır. 554 sayılı KHK bilgilenmiş kullanıcı deyiminden ne anlaşılması gerektiğine ışık tutmuş

55 BRAUN/EVRARD, s. 80 N.87.

56 AB Topluluk Tasarımı Yönerge Tasarısı'nda da (m.5) tasarımın tescili müteakiben veya başka bir şekilde yayınlanmış olmasının (... published following registration or otherwise) kamuya sunma anlamına geleceği belirtilerek, tasarımın yayınlanması eyleminin kapsamı geniş tutulmuştur. Bkz. COM 93 (342) final - COD 463, s.55.

57 BRAUN/EVRARD, s. 80 N.88.

58 Belirtelim ki, AB Topluluk Tasarımı Yönerge Tasarısı'nın bu konuya ilişkin 5. nci maddesinde de sergileme (exhibition) kavramına açıklık getirecek bir ifade kullanılmış değildir. Bkz. COM 93 (342) final - COD 463, s.55.

değildir. Bu düzenlemenin kaynağını oluşturan AB Topluluk Tasarımı Yönerge Tasarısı'nın Gerekçesi'nde⁵⁹ yer alan ifadelerle göre, "bilgilenmiş kullanıcı, ürünün görünümünden tamamen habersiz olan bir nihai tüketici (kuşkusuz) değildir. Bu, mesela bir makinenin veya mekanik bir aletin tamirat sırasında yenilenmiş bir iç parçasının söz konusu olduğu hallerde, parçayı değiştiren kişidir. Tasarımın türüne bağlı olarak, belli bir bilgi düzeyi veya tasarımdan haberli olmak (da) aranır. Ancak bilgilenmiş kullanıcı terimi, benzerliğin tasarım uzmanları seviyesinde ortaya konulamayacağını da göstermektedir". Öğretide de buna paralel bir anlayış geçerli olup bilgilenmiş kullanıcı "söz konusu ürünü kullanan ya da kullanmış olan, yani ürün ve onun çeşitleri hakkında bilgilenmiş kişi" olarak tanımlanmaktadır⁶⁰.

İki tasarım karşılaştırılırken, birbirlerinden hangi noktalarda farklılık taşıdıklarından çok "ortak özelliklerinin" neler olduğuna bakılacak ve "tasarımcının tasarımı geliştirme açısından ne kadar seçenek özgürlüğüne sahip olduğu" gözönüne alınacaktır (m.7/son). Tasarımların ortak özelliklerinin tesbiti yoluna gidilmesinin altında mahkemelerin işini kolaylaştırmak düşüncesi yatmaktadır. 554 sayılı KHK ayırt edicilik kavramını tanımlarken, bilgilenmiş kullanıcının karşılaştığı her iki tasarım üzerinde edindiği genel izlenimin birbirinden belirgin biçimde farklı olması gerekliliğine işaret ettiğinden, ortak özelliklerin tesbiti daha kolay olacaktır⁶¹.

3. Yenilik ve Ayırt Ediciliği Etkilemeyen Açıklamalar

554 sayılı KHK m. 8 uyarınca, "Koruma talep edilen bir tasarım, başvuru tarihinden önceki oniki ay içerisinde veya rüçhan talebi varsa, rüçhan tarihinden önceki oniki ay içerisinde tasarımcı veya halefi veya bu kişilerin izni ile üçüncü bir kişi tarafından kamuya sunulur veya tasarımcı veya halefleri ile olan ilişkinin suistimali sonucu kamuya sunulursa, bu açıklama 6'ncı ve 7 nci maddeler çerçevesinde tasarımın yeniliğini ve ayırt edici niteliğini etkilemez".

Bu hüküm tescili için TPE'ne başvurulmuş bir endüstriyel tasarımın yenilik ve ayırt edicilik unsurlarını zedelemeyen iki olasılığı dikkate almaktadır. Bunların ilki, bizzat tasarımcı veya halefi ya da bunlardan biri veya diğerinin izni ile üçüncü bir kişinin tasarımı kamuya sunması halidir. Böyle bir sunum, tescil başvurusu (veya rüçhan hakkından yararlanabilmenin mümkün olduğu hallerde rüçhan) tarihinden önceki 12 ay içinde gerçekleştiği takdirde, tasarım yenilik ve ayırt edicilik özelliklerini yitirmiş sayılmayacak ve tescil edilebilecektir.

Bu düzenleme sayesinde tasarımcı tescil için başvurmadan önce tasarımını kullanabilecek ve hatta piyasaya dahi sunarak sürüm hacmini değerlendirebilecektir.

59 COM (93) 342 final- COD 463, s.12.

60 YALÇINER, Endüstriyel Tasarım Tescil İşlemleri ve Önemli Noktalar (2), Finansal Forum, Y.1 S.220, 6-7 Eylül 1997, s.15.

61 ARIKAN, Türk Tasarım Kanunu Tasarısı, s.5. Ayrıca bkz. COM (93) 342 final- COD 463, s.13.

Maddenin yer verdiği ikinci olasılık ise, tasarımcı veya haleflerinin izni ile tasarımı kullanma hakkını elde etmiş olan kişilerin, bu haklarını kötüye kullanarak tasarımı kamuoyuna açıklamaları halidir. Ancak sözü edilen açıklamanın tasarımın tescili için yapılan başvuru (veya varsa rüçhan) tarihinden önceki 12 ay içinde yapılmış olması, yenilik ve ayırt ediciliğin zedelenmemiş sayılması için aranan bir diğer koşuldur. Böylece, kötüye kullanma sonucu yapılan açıklama dahi, başvuru veya rüçhan tarihinden sözgelimi 13 ay önce gerçekleşmişse, tasarımın tescili yenilik ve ayırt ediciliği ortadan kalktığı için mümkün olamayacaktır.

Bu maddede ele alınan olasılıklar dışında, tasarımın yenilik veya ayırt edicilik özelliklerini ortadan kaldıracak diğer her türlü gelişme tescil başvurusunu veya yapılmışsa tescili sakatlayacaktır.

Bu arada belirtelim ki, tescil başvurusundan önceki 12 ay içinde tasarımcı tarafından piyasaya sunulmuş bir tasarımın aynısı veya benzeri, bu sunuştan haberi olmaksızın tesadüfen bir başka kişi tarafından yaratılır ve tescili için başvurulursa, ikinci tasarımcının tasarımı artık yeni veya ayırt edici olmadığı gerekçesi ile reddedilmek gerekecektir.

C. Olumsuz Koruma Şartları

1. Kamu Düzeni ve Genel Ahlâka Aykırı Tasarımlar

554 sayılı KHK'nin 9'ncü maddesine göre, "Kamu düzeni ve genel ahlâka aykırı tasarımlar koruma kapsamı dışındadır". Hukukun genel prensipleri dikkate alınarak getirilmiş olan bu hüküm, yabancı kanunlarda da mevcut olduğu gibi, sadece endüstriyel tasarımlar değil tüm sınai mülkiyet hakları için geçerli olan genel bir kural niteliğindedir⁶². 554 sayılı KHK "kamu düzeni" ve "genel ahlâk" kavramlarını tanımlamış değildir. Ancak bu bir eksiklik olarak değerlendirilemez. Toplumun değer yargıları zaman içinde değişkenlik gösterdiğinden, bu kavramların içeriği ve bir tasarımın hangi durumlarda kamu düzeni ve genel ahlâka aykırı düşeceği her somut olayın özellikleri çerçevesinde mahkeme kararları ile belirlenecektir⁶³.

554 sayılı KHK, tasarımın sadece kamu düzeni ile ahlâka aykırı olması halinde tescil korumasından faydalanamayacağını belirtmiştir. Ancak akla gelen bir diğer olasılık, tasarımlarda yaşayan veya yaşamış bir kişinin (devlet adamları, sanatçılar, sporcular gibi) portresine yer verilmesidir. Tasarımı tescil ettirmek isteyen kişinin, tasarımda portresi kullanılmış kimsenin veya haleflerinin muvafakatini almış olmaması halinde (bkz.

62 Bkz. 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında KHK, m. 6; 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK, m.5; 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında KHK, m.7.

63 İngiliz hukukunda tartışma yaratmış olan *Re Masterman's Application* (1991 RPC 89) ve *La Marquise Footwear's Application* (1947 64 RPC 27) olayları tasarımın ahlâka aykırılığı konusunda elde ettiğimiz yegâne örneklerdir. İki olayda da, tescili için başvuru yapılan tasarımlarda insan cinsel organları öge olarak kullanılmış ve her ikisi de ahlâka aykırı oldukları gerekçesi ile tescil edilmemişlerdir. Ancak bu olaylardaki red gerekçesi bugün İngiliz öğretisinde eleştirilmekte ve bazı kişilerde tiksinti uyandıracak bir tasarımın sırf bu sebeple korumadan yoksun bırakılmayacağı savunulmaktadır. Bkz. BRAINBRIDGE, s.356.

MK.m.24), tasarımın kamu düzeni veya ahlâka aykırılığından söz açılabilir mi? Kişilik haklarının ihlâli, kamu düzenine ve ahlâka aykırılık kavramlarından farklı olup ihlâle maruz kalan şahsiyetin toplum nezdindeki önemi veya saygınlığı nedeniyle ahlâka veya kamu düzenine aykırılığı da beraberinde getirebilir; ancak bu genel bir kural değildir. Bu nedenle, 554 sayılı KHK'nin 9'ncü maddesinin "hukuka⁶⁴ ve ahlâka aykırı tasarımların koruma kapsamı dışında" oldukları şeklinde anlaşılması ve bu yönde değiştirilmesi uygun olacaktır.

2. Teknik Fonksiyonun Tasarımı Şekillendirmesi

554 sayılı KHK.m.10/I'e göre, "Teknik fonksiyonunun gerçekleştirilmesinde, tasarımcıya, tasarıma ilişkin özellik ve unsurlarda hiçbir seçenek özgürlüğü bırakmayan tasarımlar koruma kapsamı dışındadır"⁶⁵.

Bu hüküm fonksiyonel tasarımlar ile ilgili olarak karşılaşılabilecek bir problemi düzenlemektedir. Tasarımın konusunu oluşturan veya uygulanacağı ürünün teknik fonksiyonunu gerçekleştirebilmesi için, tasarımcının mutlaka belli bir forma, boyuta, tarza sadık kalarak çalışması gerekebilir. Bu ise tasarımda "bireysel unsur" (individual character) diye de anılan "ayırdedicilik" in eksik kalmasına yol açacaktır⁶⁶. Diğer bir deyişle, tasarımda tasarımcının yeteneklerinin veya yaratıcılığının izlerini görmek mümkün olmayacaktır. O halde, böyle tasarımların tescil edilerek koruma altına alınamaması gerekir. Bu konuda öğretilen bir örneği aktaralım: "Otomobil lastikleri silindirik biçimde olmak zorunda olduklarından tasarımcının bir başka geometrik biçim düşünmesi olanaksızdır. Bu nedenle otomobil lastiklerinin genel biçimi korunmaz. Ancak lastiğin dış çeperlerindeki girinti ve çıkıntılarının görünümü ya da iki yanında ortada yer alan destek elemanlarının biçimleri yeni ve ayırt edici nitelik taşıyorlarsa bunlar korunabilir"⁶⁷.

Fransız hukukunda, bir tasarımın, yöneldiği teknik fonksiyon gereği belli özelliklere sahip olup olmadığının ortaya konulmasında "formların çokluğu" (multiplicité des formes) diye adlandırılan bir kıstastan yararlanılmaktadır⁶⁸. Şöyle ki, teknik fonksiyonun tasarımdan bağımsız olduğuna hükmedilebilmesi için, tasarımın içerdiği teknik sonucun farklı biçimlerin kullanıldığı hallerde de elde edilebilmesi gereklidir. Yani teknik sonuç değişik tasarımlara uyarlanabilecek nitelik taşımalıdır. Buna karşılık, teknik fonksiyon sadece bir ve tek biçim altında ortaya çıkıyorsa, tasarımdan bağımsız bir nitelik taşımadığına hükmetmek gerekecektir. Diğer bir deyişle, tasarımcının hedeflediği teknik fonksiyonu gerçekleştirebilmek için mutlaka belli bir forma uyması gerekecektir. Sözgelimi,

64 Hukuka aykırılık, emredici hukuk kurallarına, kamu düzenine ve kişilik haklarına aykırılığı içine alan bir kavramdır. Kemal OĞUZMAN/Turgut ÖZ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, İstanbul 1995, s.70.

65 Bu hükmün benzeri bir düzenleme İngiliz hukukunda 1949 tarihli Registered Designs Act'in ilk maddesinde yer almaktadır.

66 COM (93) 342 final - COD 463, s.14.

67 YALÇINER, Endüstriyel Tasarım Tescil İşlemleri ve Önemli Noktalar (2), Finansal Forum, Y.1 S.220, 6-7 Eylül 1997, s.15.

68 SCHMIDT-SZALEWSKI/PIERRE, s.148 N.338. Bu kriter İngiliz hukukunda da benimsenmiştir. BA-INBRIDGE, s. 354.

Fransız Temyiz Mahkemesi aynı zamanda patentli olan bir tohum kabınının üç boyutlu bir tasarım (model) olarak tescil edilebileceğine karar verirken, kabin farklı bir biçimde tasarlanması olanağının mevcut bulunduğunu, şu halde biçim ile fonksiyon arasında bir bağımlılık olmadığını belirtmiştir⁶⁹. Buna karşılık, koni biçiminde bir küfe tasarımında teknik fonksiyonun tasarımı şekillendirdiği sonucuna varılarak tescilin mümkün olmadığına hükmedilmiştir⁷⁰.

3. Yedek parça tasarımlarındaki özellik

554 sayılı KHK'nin 10'ncü maddesinin ikinci fıkrasına göre, "Tasarlanan veya tasarımın uygulandığı ürünü, başka bir ürüne mekanik olarak monte edebilmek veya bağlayabilmek için ancak zorunlu biçim ve boyutlarda üretilebilen tasarımlar koruma kapsamı dışındadır"⁷¹.

Burada, yukarıda incelemiş olduğumuz teknik fonksiyonun tasarımı şekillendirmesi halinden farklı bir durum söz konusudur. Hükmün ele aldığı olasılıkta, hazırlanan tasarımın uygulanacağı ürünün ancak bir başka ürüne mekanik şekilde monte edilerek veya bağlanarak kullanılabilir olması ve bu montajın gerçekleşebilmesi için tasarımın mutlaka belirli bir biçim ve boyutta bulunması gerekmektedir. Türkçe'ye "bağlantı parçaları tasarımları" olarak çevirebileceğimiz "design of interconnections" terimi ile anılan bu tür tasarımların sahip olduğu boyut ve biçim tasarım konusu ürünün teknik fonksiyonunu gerçekleştirilmesi için zorunlu olmayabilir, yani aynı ürüne ilişkin başka biçim ve boyuttaki bir tasarım da beklenen teknik fonksiyonu icra etmeye elverişli bulunabilir. Yedek parça tasarımları (design of spare-parts) bunun güzel bir örneğidir. Söz gelimi, salt belirli bir otomobil modeli için, daha doğrusu o modelin şasisinin biçim ve boyutlarına uygun olarak hazırlanan bir egzoz borusu tasarımı düşünelim. Bu tasarım, egzoz borusunun ancak bu şekilde olabileceğini göstermeyecektir, çünkü farklı bir otomobil modeli için değişik biçim ve boyutta bir egzoz borusu da tasarlanabilir⁷². İşte belli bir otomobil modeli için hazırlanmış olan bu egzoz borusu tasarımı 554 sayılı KHK çerçevesinde tescil edilerek koruma altına alınamayacaktır.

Bu düzenleme yedek parça pazarının belirli kişilerin monopolüne girmesini önlemek gayesini taşımaktadır, diğer bir deyişle yedek parça sanayii serbest bir pazar olacaktır. Bir otomobil üreticisine, ürettiği otomobillerin çeşitli parçalarına ilişkin tasarımları tescil ettirmek olanağı tanınırsa, o bu alanda bir monopole sahip olacak ve gerek bu parçaların değiştirilmesi gerek üçüncü kişilere lisans vermek karşılığında fahiş bedel taleplerinde bulunabilecektir. Yedek parça tasarımlarının tescilinin engellenmesi ile bu sonucun önüne geçilmek istenmektedir⁷³.

69 Cass. Com. 4.7.1978 (Ann.prop. ind. 1979, s.353).

70 Cass. com. 26.4.1988 (PIBD 1988 III, s.434).

71 İngiliz hukukunda 1949 tarihli Registered Designs Act sec.1 ve 1988 tarihli Copyright, Designs and Patents Act sec. 213'de de benzeri bir hükme yer verilmektedir.

72 JOHNSTON, s.70; CORNISH, s. 499 N.14-36. Ayrıca bkz. COM (93) 342 final- COD 463, s.15.

Acaba her tür yedek parça 554 sayılı KHK.m.10/II kapsamına giren bir bağlantılı parça tasarımı sayılacak mıdır? Bu soru İngiliz hukukunda Ford Motor Co. Ltd ile Iveco Fiat SpA's Design Applications arasındaki uyuşmazlıkta gündeme gelmiş ve mahkeme tüm yedek parça tasarımlarının tescil yasağı kapsamında değerlendirilemeyeceği sonucuna varmıştır. Bu davada verilen kararda, bir otomobilin tekerlekleri, direksiyon volanı, aynaları, koltukları gibi yedek parçaların aracın boyut ve genel görünümü etkilenmeksizin başkaları ile değiştirilebileceği (mesela, otomobile sportif bir görünüm vermek isteyen araç sahibi aracın orijinal koltuklarını veya tekerleklerini başka modeller ile değiştirebilir ve bu modeller araca uyum sağladığı gibi onun gövde tasarımını farklılaştırılmaz) vurgulanarak bu ürünlere ilişkin yeni tasarımların pekâla tescil ettirilebileceği sonucuna varılmıştır. Buna karşılık, bir otomobilin kapıları için aynı şeyi söyleyebilmek mümkün olmayıp belirli bir modele ancak o model için hazırlanmış kapı tasarımı uyabilir. İşte bu nedenle belirli bir otomobil modelinin kapı tasarımı tescil ettirilemez⁷⁴.

554 sayılı KHK.m.10 bağlantı parçaları tasarımları hakkındaki bu kuralın bir de istisnasına yer vermiştir. Maddenin üçüncü fıkrasına göre, "(KHK'nin) 6'ncı ve 7'nci maddelerindeki hükümleri karşılamak koşulu ile, farklı veya eş birimlerden oluşan modüler bir sistemde bu birimlerin birbirleriyle, sonlu veya sonsuz, çeşitli biçimlerde bağlantı kurmasını sağlayan tasarımlar" koruma kapsamına gireceklerdir. Modüler sistem, birden fazla parçanın birbirine eklenmesinden oluşan bütünü ifade etmektedir. Birbirine bağlı/ekli bir dizi sandalyenin (sözelimi sinema koltuklarının) oluşturduğu bir oturma grubu gibi. İşte bu parçaların birbirine eklenmesini sağlayan tasarımlar yeni ve ayırt edici iseler tescil ettirilebileceklerdir⁷⁵.

IV. Sonuç

Endüstriyel tasarım kavramı ile bunun hangi şartların varlığı halinde tescil ettirilerek koruma altına alınabileceğini ortaya koymuş bulunuyoruz. Çalışmamızın ilk satırlarında değinmiş olduğumuz üzere, endüstriyel tasarımların korunması gerekliliği Türk hukukuna yabancı olmayan bir düşünce, ancak 554 sayılı KHK oldukça yeni bir düzenlemedir. Öyle ki, bu KHK'nin uygulanmasından doğan ve mahkemelerimize yansımış uyuşmazlıkların sayısı oldukça azdır. Konunun hayli teknik yönünün bulunması Türk hakimini bilirkişi müessesesinden yararlanmaya yöneltecek ise de, bazı olaylarda hakim hukuki düzenlemelerin uygulama alanını belirlemek ve böylece hakkaniyete hizmet etmek amacıyla formüller üretmesi gerekebilecektir. Nitekim yukarıda sunduğumuz bir çok yabancı mahkeme kararının dikkat çekici özelliği budur.

73 BAINBRIDGE, s. 355.

74 Bkz. BAINBRIDGE, s.355. Bu arada belirtelim ki, yedek parça tasarımlarının tesciline getirilen bu kısıtlama, bir otomobilin tamamına ilişkin tasarımların da tescil ettirilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Otomobil tasarımları yenilik ve ayırt edicilik niteliklerine sahip iseler kuşkusuz bağımsız bir tasarım olarak tescil edilebilirler.

75 Bu hüküm, iktibas edildiği AB Topluluk Tasarımı Yönerge Tasarısı'na oyuncak üreticilerinin baskısı ile eklenmiştir. Amaç Lego ve benzeri türde oyuncak tasarımlarının tescil ettirilebilmesini sağlamaktır. CORNISH, s. 509 dpn.7.